

su odmah dane i realizirane, kada smo u kratkom spoju koji znači da su stvari dovedene sve blize jedne drugima, mi smo u opscenosti". A način na koji pokušavamo preživjeti tu očevidnu opscenost, koja je zapravo apsolutna vidljivost, jest da primjenimo ironičnu strategiju. S ovog gledišta, da bi se razjasnila cijela situacija, najbolje je navesti poticajnu kritiku društva spektakla iz pera Regis Debraya: prema njemu više nismo u društvu koje nas udaljava od stvari, o kojem bismo mogli reći da smo otuđeni svojom odvojenošću od njih...naše je prokletstvo da smo im dovedeni ultra-blizu, da je sve trenutno realizirano, i mi i stvari.

Na koncu, ne ulazeći više u beskrajni prostor Baudrillardovog teorijskog mišljenja, da bih ocrtao *sudbinsku* dimenziju njegovih zaključaka o putanji naše civilizacije/kulture, ispričat ću istu priču koju i autor u svom tekstu prepričava - priču o Samarkandu. Na gradskom trgu, vojnik vidi smrt kako ga doziva. Uplašen, odlazi do kralja i kaže: "Smrt me dozvala; pobjeći ću što dalje mogu - bježim u Samarkand" Kralj zatim zapovijedi da mu se pošalje Smrt sama, da objasni zašto je preplašila njegovog kapetana. I Smrt mu kaže: "Nisam ga imala namjeru uplašiti. Samo sam ga htjela podsjetiti na nas večerašnji sastanak - u Samarkandu".

Svijet možemo unedogled stvarati i pretvarati, ali nikako ne smijemo zaboraviti njegovu sudbinu koju ne možemo pojmiti, ali je isto tako ne možemo nizašto razmijeniti. Stoga smo tom sudbinom ograničeni iako smo možda mislili da smo konačno svijet zarobili i ovjekovječili onakvog kakav nam "odgovara".

Još jedno inspirativno djelo Jeana Baudrillarda koje svojom mišlju otvara ozbiljne teorijske sumnje, dvojbe i pitanja; djelo koje vraćajući se u svoju teorijsku prošlost zapravo usmjerava nas same k bitnim problemima; djelo koje je ne samo na visokoj razini filozofijske i sociološke trezvenosti, već i praktičan vodič za promišljanje suvremenog društva.

Vjeran katunarić

NACIJA - SPORNA ZAJEDNICA

Novije teorije o naciji i nacionalizmu

Jesenski i Turk, Zagreb, 2003., 336 str.

Sven Marcellić

Tokom devedesetih u Hrvatskoj se nije pojavila knjiga koja bi sustavnije izložila suvremene teorije i pristupe naciji i nacionalnom, unatoč nekim tematskim zbornicima, što u neku ruku začuđuje iz očitog razloga: rijetko se gdje ta problematika odrazila brutalnije i složenije nego na prostorima bivše Jugoslavije. U situaciji u kojoj se vode etnički sukobi, a u najbližem susjedstvu, Europskoj Uniji, se provode procesi nadnacionalne integracije, dakle kada se koncept nacije na svim nivoima, od onog etničkih skupina do onog inter/transnacionalnog, preispituje i dovodi u nove okolnosti, za očekivati je da se pojavi mnoštvo literature o tome problemu, međutim tome nije bilo tako... Stoga ne čudi da je knjiga Vjerana Katunarića "Nacija - sporna zajednica (Novije teorije o naciji i nacionalizmu)" dočeka s priličnim zanimanjem u hrvatskoj javnosti.

U čemu je značaj te knjige? Na to pitanje moglo bi se odgovoriti dvojako: prvo, u tome što se fenomen nacionalnog obrađuje u svim svojim kontekstima, od onoga što bi Fredrik Barth nazvao međugrupnim granicama pa do Wallersteinovog svjetskog sistema i drugo, u tome što donosi vrlo iscrpan prikaz suvremenih teorija o naciji i nacionalizmu.

Nakon uvodnih razmatranja o nacionalizmu i službenom antinacionalizmu, dvama komplementarnim fenomenima koji, iako suprotstavljeni, dijele istu društvenu realnost - jedan je naličje drugog - te njihov međudodnos osigurava društvenu dinamiku: suvremeni nacionalizam primoran je na pristajanje uz uvjete međunarodnog tržišta i globalizacije što proizvodi nova potencijalna žarišta problema. No, treba ipak krenuti kronološki, jer spominjanje suvremenog nacionalizma pretpostavlja i neki stariji, a i

današnji zapadni antinacionalizam nije jedini koji se pojavljuje.

Razvoj nacija ugrubo je u Europi vremenski podudaran s procesima modernizacije, a onda i s raspadom više-nacionalnih carstava, dakle nadnacionalnih (službeno antinacionalnih) sustava, kada se javljaju “politički pokreti koji određenu teritorijalnu ili kolektivnu jedinicu (...) izdvaja iz nadnacionalnog sustava”. Jedan vid društvene dinamike u obliku sukoba nacionalnog i nadnacionalnog ostvaren je, dakle, i ovdje, a rezultat je nastanak novih država. Međutim, novi oblik službenog antinacionalizma neke od novih država iskusile su u Sovjetskom Savezu, još jednom nadnacionalnom sustavu koji je završio raspadom na niz nacionalnih država. Ipak, suvremena nadnacionalna ideologija, liberalizam, djeluje na drugačijem principu, ne odričući nacionalističke težnje, iako je njegovo djelovanje u velikoj mjeri multinacionalno i nadilazi nacionalne granice, odnosno, kako kaže Castells, “vladaju globalne mreže financijskih tržišta čiji je naizmjenični mehanizam uključivanja i isključivanja zemalja i teritorija nepostojan i nepredvidljiv”. Ova pojava stvara plodno tlo za javljanje novih nacionalističkih težnji kao odgovor na nesigurnost koja je neminovna posljedica opisanog procesa.

Što nas dovodi do druge teme - suvremenih teorija o nacijama i nacionalizmu. Prva velika skupina teorija koju Katunarić opisuje su primordijalističke, čiji su glavni predstavnici Clifford Geertz i Pierre van der Berghe. Sam izraz “primordijalna vezanost” dolazi od Geertza, a označava društvene veze utemeljene na srodstvu, a prema ovim teorijama nacija se poima kao neka vrsta “proširene obitelji”, odnosno nacionalni identitet se promatra kao trajan i duboko utemeljen, pri čemu se dovoljno ne razmatra njegova kontingentna priroda te činjenica da se identitet ne konstruira samo unutar vlastitih kategorija nego i odnosom spram Drugog (uostalom, nije li i kip bana Jelačića u Zagrebu kao snažan nacionalni simbol prilikom postavljanja bio okrenut prema

sjeveru, odnosno Mađarima, dok je početkom devedesetih svoju sablju uperio prema jugu, tj. Srbima!?). Svojevrsnu reinterpetaciju i proširenje primordijalističkih argumenata iznosi Anthony Smith u svojoj knjizi “Nacionalni identitet”, u kojoj govori i o nacionalnoj svijesti na tenelju nacionalnog mita, što je opet problematičan koncept jer se bazira na svojevrsnom narativnom sklopu pri čemu se postavlja pitanje tko je ovlašten za njegovo iznošenje.

Za razliku od primordijalističkih teorija koje se usredotočuju na pitanja porijekla i dubljih veza, modernističke teorije se usredotočuju primarno na kulturni aspekt. Prema ovim autorima, kultura je primarni lokus nacionalnog i zbog toga je naglašena važnost pojava kao što su tisak, obrazovanje, književnost, jezik i slični, koji pružaju okvir za masovno učitavanje kulturnih / ideoloških sadržaja, što je neminovno povezano s modernizacijom. Kao što primjećuje Gellner, industrijski napredak primorao je društvo na ubrzani razvoj, a taj na masovno školovanje, čime se stvorila homogena masa koja barata istim jezikom i čita istu literaturu. Funkcija te literature je, među ostalim, stvaranje jednog imaginarnog (da uvedemo i drugog važnog autora, Andersona) zajedničkog prostora koji implicira i imaginarnu, ali prisutnu skupinu ljudi koja pripada baš tome konkretnom prostoru, a ta skupina je nacija. Sličan pojam “izumljene tradicije” uvodi i Hobsbawm. Ipak, temeljni prigovor upućen ovoj skupini teorija može se uputiti njihovom oslanjanju na kulturu kao sredstvo homogenizacije. Upravo je kultura jedan od najotvorenijih i najproblematičnijih polja, bilo da se radi o njenom artikuliranju od strane elita (kao što to govori Gellner) ili o njenom prenošenju putem zajedničkog medijskog okvira (kao kod Andersona). Naime, ne smije se zanemariti da je upravo kultura polje borbe, da se niti kod elita (uzmimo, opet, kao primjer oprečne stavove mađarona, narodnjaka i pravaša o hrvatskoj državnosti u 19. stoljeću) niti u smislu nekakvog zajedničkog literarnog projekta koji implicira Anderson (npr. časopisi Vijenac i Hrvatska vila u drugoj polovici

sedamdesetih te vidljive razlike između romana Šenoineg doba te kasnijih romana pravaša).

Činjenica da se kultura zasniva na kliskim i problematičnim kategorijama jezika, povijesti i sličnima i da odražava društvene sukobe čini ju nestabilnim temeljem za definiciju i otvara prostor postmodernim teorijama, nesklonim velikim naracijama i sveobuhvatnim određenjima i usmjerenim na partikularno i na djelovanje nacije umjesto pokušaja njenog određenja. Kao primjer možemo navesti Floyu Anthias i Niru Yuval-Davis koje ukazuju na patrijarhalnu ideologiju u pozadini nacionalizma. Također, istaknuo bih i Rogersa Brubakera, čija je sjajna knjiga "Citizenship and Nationhood in France and Germany" predstavljena u odjeljku posvećenom postmodernim teorijama, a u kojoj se bavi problemima uključivanja i isključivanja građanstva u državu i razmatra državljanstvo kao mehanizam pridruživanja pojedinaca pojedinim državama te isključivanja nedržavljana. Usporedbom dva principa, jus soli i jus sanguinis, on razvija dva modela, od kojih je prvi karakterističan za Francusku, a drugi za Njemačku, zbog čega Francuska ima liberalniji režim dodjeljivanja državljanstva strancima, dok se u Njemačkoj inzistira na njemačkom porijeklu. Ipak, ta permisivnost ima i naličje u snažnoj težnji ka kulturnoj asimilaciji, dakle opet jednom mehanizmu nacionalističkog djelovanja. I za kraj, možemo konstatirati da je šteta što se među prikazom postmodernih teorija nije našao i Homi Bhabha, čije je poimanje nacije kao naracije jedan od utjecajnijih teoretskih modela danas, a upravo ukazivanje na narativnost u podlozi nacionalnih mitova i povijesti bi se moglo postaviti kao jedan od temelja suvremenog diskursa o naciji.

Konačno, iako je nezahvalno uopće rezimirati u ovakvom prikazu koji je zbog složenosti problema i građe bio osuđen na redukciju i kljaštrenje kako autorovih ideja, tako i prikaza suvremenih teorija, mislim da se može ustvrditi da će "Nacija - sporna zajednica" biti jedno od ključnih djela u budućem proučavanju fenomena nacije i nacionalizma za što predstavlja uistinu reprezentativan izvor.